

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-80>

УДК 338.48

РЕАЛІЇ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

THE REALITIES OF TOURIST BUSINESS IN A PANDEMIC CONDITIONS

Дудчик Оксана Юріївнакандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4794-1874>**Сальникова Тетяна Валеріївна**кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7117-0259>**Dudchuk Oksana, Salnykova Tetiana**
University of Customs and Finance

Стаття присвячена аналізу діяльності підприємств туристичної сфери і суміжної сфери тимчасового розміщення та організації харчування. Згідно кодів економічної діяльності, що діють в Україні, визначено секції і розділи, в яких відображається діяльність підприємств цих сфер. Проаналізовано динаміку кількості підприємств туристичної та готельно-ресторанної галузі за період 2016–2020 роки, фінансові результати їх діяльності. Досліджено динаміку та структуру в'їзних, виїзних та внутрішніх туристів. Розглянуто зміни в реалізації послуг протягом 2020 року. Методологічною базою при написанні статті служили праці вітчизняних науковців, інформація Державної служби статистики України. Проведений аналіз дав змогу оцінити негативний вплив пандемії на функціонування туристичного бізнесу. В післякарантинний період сфера туризму потребуватиме державної підтримки для свого відновлення і розвитку.

Ключові слова: туристичний бізнес, туристи, пандемія, внутрішній та зовнішній туризм, готельно-ресторанна справа.

Статья посвящена анализу деятельности предприятий туристической сферы и смежной сферы временного размещения и питания. Согласно действующим в Украине кодам экономической деятельности, определены секции и разделы, в которых отражается деятельность предприятий этих сфер. Проанализирована динамика количества предприятий туристической и гостинично-ресторанной отрасли за период 2016–2020 годы, финансовые результаты их деятельности. Исследована динамика и структура въездных, выездных и внутренних туристов. Рассмотрены изменения в реализации услуг в 2020 году. Методологической базой при написании статьи служили труды отечественных ученых, информация Государственной службы статистики Украины. Проведенный анализ позволил оценить негативное влияние пандемии на функционирование туристического бизнеса. В послекарантинный период сфера туризма потребует государственной поддержки для восстановления и развития.

Ключевые слова: туристический бизнес, туристы, пандемия, внутренний и внешний туризм, гостинично-ресторанное дело.

Nowadays tourist business has a great potential and priority for the economy of Ukraine. This industry is identified as a priority for Ukraine's economy. The article is devoted to the analysis of tourist enterprises and the related area of temporary accommodation and catering activity in the pandemic conditions. It is important to find out the regularity of the enterprises work in a pandemic, to express the main problems and prospects for their solution to restore the tourism industry. The work of domestic scientists, information from the State Statistics Service of Ukraine were the methodological basis for writing the article. The article presents a system of indicators for confirming the impact of tourism on the economy. According to the current economic activity codes in Ukraine, it's defined sections and parts that reflect the activities of enterprises in these areas. As a result of the analysis of the number of tourist enterprises and hotel and restaurant industry for the last five years, it was found that most of them are small enterprises. It's detected the tendency to reduce the number of enterprises and the main peaks of reductions.

The analysis of financial results of enterprises revealed a significant decline in the profitability of tourism enterprises. The decline is due to a pandemic, quarantine conditions, a ban on hotels, cafes, travel restrictions. A study of the dynamics and structure of inbound, outbound and domestic tourists found that the pandemic reduced the flow of tourists in all directions. However, the share of domestic tourists in the structure has increased, that can be considered as an opportunity for the tourist industry survival. The article considers changes in the sale of services during 2020, that became a turning point for the tourism industry, with a significant reduction in sales. The analysis made it possible to assess the negative impact of the pandemic on the functioning of the tourism business. The main pre-conditions for the recovery of the tourism business are identified. In the post-quarantine period, the tourism business will need state support and diversification, active marketing development and information support of the industry for its recovery and development. Due to the analysis it is possible to understand the structure, dynamics and financial results of tourist enterprises, to study the effect of pandemic on tourism industry.

Keywords: tourism business, tourists, pandemic, domestic and foreign tourism, hotel and restaurant business.

Постановка проблеми. Туристична галузь є однією із пріоритетних у розвитку економіки України, адже вона може забезпечити бюджетні надходження, створення нових робочих місць в регіонах, які не є промислово розвиненими та не мають вроджених сільськогосподарських задатків. Розвиток туризму сприяє пожвавленню транспортної галузі, торгівлі, будівництва, виробництва товарів широкого вжитку та аграрного сектору. І, що не менш важливо, туристична галузь забезпечує збереження історичних пам'яток та туристичних ресурсів в регіонах України, які, традиційно, перетворюються у руїни, якщо не забезпечують вхідного грошового потоку до бюджету. Однак, останні роки поставили економіку України та туристичну галузь зокрема у складні умови, за яких необхідно адаптуватись, щоб вижити. Введення обмеження на пересування між країнами поставило під питання функціонування зовнішнього туризму. Для подолання ситуації, що склалась, необхідно сформулювати стратегію подальшого розвитку туристичної сфери та забезпечити державну підтримку для цієї пріоритетної галузі економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей розвитку та потенціалу туристичної сфери України та діяльності туристичних підприємств присвячено праці таких вчених, як Радченко О., Горбаченко С., Савіцька О., Новоставська О., Корж Н., Горбань Г., Кифяк В., Воскресенський В., Ліманський А. та інші. Але сучасні реалії вносять корективи в діяльність всіх підприємств і особливо галузі туризму, що потребує постійного моніторингу і аналізу результатів їх діяльності, що сприятиме пошуку шляхів вирішення проблем.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз діяльності підприємств туристичної сфери в умовах до і під час пандемії, з'ясування закономірностей і пошук напрямів покращення їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними видами туризму, які наразі розвиваються в Україні, є: міський туризм, екологічний (зелений), етнічний, сільський, культурно-пізнавальний, подієвий, медичний, лікувально-оздоровчий, гастрономічний, релігійний, гірський, спортивний, велосипедний, пригодницький та активний, науковий та освітній, круїзний та яхтовий, шопінг та розважальний туризм, інші пріоритетні види туризму [1].

На думку дослідників туристичної сфери, про її вплив на економіку держави свідчить ряд показників, серед яких: вироблений дохід від туризму та його частка у валовому національному (внутрішньому) продукті; надходження іноземної валюти від міжнародного туризму; пряма зайнятість на туристичних підприємствах (у готелях, ресторанах, турагентствах тощо); непряма зайнятість на підприємствах, що постачають товари й послуги туризму (сільське господарство, рибальство, промисловість); генерована зайнятість у вигляді додаткових робочих місць, підтримуваних завдяки витраті доходів, отриманих працівниками прямої і непрямой зайнятості; приріст зайнятості в будівництві туристичної інфраструктури; ефект мультиплікації, який може бути обчислений як величина витрат, здійснюваних туристами на придбання послуг і товарів суміжних галузей у розрахунку на кожну грошову одиницю реалізованого турпродукту; внесок у державний бюджет за допомогою туристичних, митних, аеропортових зборів з туристів, податкові надходження з туристичних підприємств і доходів, зайнятих на них працівників [2].

Згідно кодів економічної діяльності (КВЕД), що діють в Україні, діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг бронювання та пов'язана з цим діяльність відображаються в секції N, яка називається Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування в розділі 79. Цей розділ включає діяльність агентств з

організації подорожей, перевезення та розміщення в засобах тимчасового розміщення туристів і мандрівників, організації та проведення турів, які продають туристичні агентства або безпосередньо агенти, такі як туристичні оператори. Цей розділ також включає інші види діяльності, пов'язані з туристичними послугами, у т.ч. бронювання, діяльність туристичних гідів і просування туристичних послуг [5].

Готельна діяльність та організація роботи кафе, ресторанів відповідає секції I, яка має назву Тимчасове розміщення й організація харчування. Ця секція включає надання місць для короткострокового проживання, а також надання готових страв і напоїв для споживання на місці. Розділ 55 характеризує діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення, діяльність засобів розміщення на період відпустки та іншого тимчасового проживання, надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів, діяльність інших засобів тимчасового розміщення. Розділ 56 характеризує діяльність із забезпечення стравами та напоями, а саме: діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування [5].

Кількість підприємств, зайнятих в цих галузях економіки України наведена в таблиці 1.

В цих галузях великі підприємства практично відсутні, їх кількість за роки аналізу коливалась від 1 до 3. Найбільша питома вага припадає на малі підприємства, так в галузі тимчасового розміщення та організації харчування на них припадає понад 96% від загальної кількості підприємств, а в галузі діяльності в сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 93-95% [3].

В 2016 році відбулось скорочення кількості підприємств як сфери тимчасового розміщення (1156 одиниць або 15%) так і сфери адміністративного та допоміжного обслуговування (1845 одиниць або 11,8%). Але це загальна тенденція, адже на 37071 одиницю або на 10,8% скоротилась загальна кількість підприємств. Що пов'язано з загальним спа-

дом економіки в 2014–2016 роках. В період з 2016 по 2019 роки кількість підприємств поступово збільшувалась. Скорочення знов відбулось в 2020 році: у сфері тимчасового розміщення на 169 або 2,1%, адміністративного і допоміжного обслуговування на 231 або 1,2%, при загальному скороченні підприємств на 6781 або на 1,8% у порівнянні з 2019 роком.

Результати діяльності підприємств за останні 6 років представлені в таблиці 2.

Фінансовий результат діяльності підприємств був від'ємним в 2015 році, що було викликано розірванням економічних зв'язків, втратою значної кількості підприємств в окупованих регіонах, загальним спадом економіки в країні. В період 2016–2019 роки фінансовий результат був позитивним і збільшувався. Питома вага прибуткових підприємств змінювалась несуттєво – в межах 72,4-73,9%. Отже, зростання прибутку відбувалось не за рахунок покращення діяльності збиткових підприємств, а за рахунок кращої роботи прибуткових підприємств. В 2020 році частка прибуткових підприємств скоротилась до 71% і ці зміни супроводжувались загальним зменшенням чистого прибутку в 6,5 разів у порівнянні з 2019 роком. Постраждали і підприємства сфери тимчасового розміщення та організації харчування, серед яких питома вага прибуткових скоротилась за рік з 70,5% до 58,8% і як підсумок галузь отримала в 2020 році 4981 млн. грн. збитків. Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування за період 2015–2020 роки була прибутковою лише в 2019 році. В 2020 році частка прибуткових підприємств скоротилась з 69,9% до 65,3% і підсумком роботи за рік був збиток в сумі 345 млн. грн. В цих двох сферах частка прибуткових підприємств була меншою ніж загалом серед підприємств України. А в 2020 році спостерігається особливо значний спад, що викликано умовами пандемії, карантину, заборони на повноцінну роботу кафе, ресторанів, готелів, неможливість повноцінного подорожування і роботи туристичної галузі.

Таблиця 1

Кількість підприємств за видами економічної діяльності

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Тимчасове розміщення та організація харчування	7700	6544	7285	7535	7885	7716
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	15646	13801	15936	17290	18917	18686
Усього	343440	306369	338256	355877	380597	373816

Джерело: складено авторами на основі даних [3]

Таблиця 2

Фінансові результати підприємств за видами економічної діяльності, млн. грн.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Тимчасове розміщування та організація харчування	-6875	-1983	1774	2351	4246	-4981
питома вага прибуткових підприємств, %	71,6	71,4	69,3	71,1	70,5	58,8
питома вага збиткових підприємств, %	28,4	28,6	30,7	28,9	29,5	41,2
Рівень рентабельності, %	-22,6	-6,5	5,0	11,4	16,4	-12,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-9861	-5094	-3624	-493	9854	-345
питома вага прибуткових підприємств, %	68,7	68,9	67,7	69,7	69,9	65,3
питома вага збиткових підприємств, %	31,3	31,1	32,3	30,3	30,1	34,7
Рівень рентабельності, %	-12,5	-6,3	-4,0	-0,5	7,9	-0,3
Усього	-373516	29705	168753	288306	523779	80700
питома вага прибуткових підприємств, %	73,3	73,0	72,4	73,9	73,6	71,0
питома вага збиткових підприємств, %	26,7	27,0	27,6	26,1	26,4	29,0
Рівень рентабельності, %	-7,3	0,6	3,0	4,5	7,6	1,1

Джерело: складено авторами на основі даних [3]

Відповідно до Закону України «Про туризм» [4], організаційними формами туризму є міжнародний і внутрішній туризм. До міжнародного туризму належать: в'їзний туризм – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни. Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території. В таблиці 3 наведена інформація про кількість туристів в Україні.

Якщо в 2009 році було зареєстровано 1094,2 тис. внутрішніх туристів, то в 2010 році ця цифра скоротилась на 40,7% до 649,3 тис. осіб. При цьому збільшилась кількість виїзних туристів на 41,8% з 913,6 тис. осіб до 1295,6 тис. осіб. За підсумками 2014 року кількість іноземних туристів скоротилась з 232,3 тис. осіб до 17,1 тис. осіб або на 92,7%

[3]. Це пов'язано з анексією Криму, найбільш туристично привабливого регіону, та військовими діями в країні, що не сприяло зацікавленості іноземних туристів відвідувати Україну. Починаючи з 2016 року кількість іноземних туристів поступово збільшується і за підсумками 2019 року їх кількість становить 86,8 тис. осіб.

Загальна кількість туристів, які обслуговувались туроператорами, зросла протягом 2015–2019 рр. на 4112,5 тис. або більш ніж в 3 рази. В період з 2015 по 2017 роки кількість туристів поступово збільшувалась з 2019,6 тис. осіб до 2806,4 тис. осіб. Стрімке зростання відбулось в 2018 році – 4557,4 тис. осіб, а в 2019 році – 6132,1 тис. осіб. Найбільше туристів – це люди, які прямують на відпочинок за кордон, на них припадає більше 80%, а в 2019 році 90,1%. Крім цього, загальна кількість виїзних туристів збільшилась в 2019 році у порівнянні з 2015 роком

Таблиця 3

Динаміка та структура кількості туристів в Україні

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього осіб	2019576	2549606	2806426	4557447	6132097	2360278
в'їзні (іноземні) туристи	15159	35071	39605	75945	86840	11964
питома вага, %	0,7	1,4	1,4	1,7	1,4	0,5
виїзні туристи	1647390	2060974	2289854	4024703	5524866	2125702
питома вага, %	81,6	80,8	81,6	88,3	90,1	90,1
внутрішні туристи	357027	453561	476967	456799	520391	222612
питома вага, %	17,7	17,8	16,0	10,0	8,5	9,4

Джерело: складено авторами на основі даних [3]

Таблиця 4

Обсяг реалізованих послуг за видами економічної діяльності, млн. грн.

Показник	IV кв. 2019	I кв. 2020	II кв. 2020	III кв. 2020	IV кв. 2020	Зміни IV кв. 2020 до IV кв. 2019	
						млн. грн.	%
Тимчасове розміщування та організація харчування	8511,6	5361,7	2257,7	5149,9	5007,0	-3504,6	- 41,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	18774,3	17257,8	15077,9	19000,4	19284,4	510,1	2,7
у т.ч. діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність	2173,3	1499,7	126,6	2247,3	1289,4	-883,9	- 40,7
Усього	239367	226974	192744	238269	264196	24829	10,4

Джерело: складено авторами на основі даних [3]

на 3877,5 тис. осіб або більш ніж на 235%. Питома вага внутрішніх туристів зменшувалась з 17,7% в 2015 році до 8,5% в 2019 році тобто на 9,2 пункти. При цьому абсолютна кількість внутрішніх туристів збільшилась за цей період на 163,4 тис. осіб або на 45,8%

Суттєво змінилась статистика галузі туризму в 2020 році. Так загальна кількість туристів в 2020 році у порівнянні з 2019 роком скоротилась на 3771,8 тис. осіб або в 2,6 рази. На 74,9 тис. осіб або в 7,3 рази зменшилась кількість іноземних туристів. Кількість туристів, що виїжджали за кордон з України зменшилась на 3399,2 тис. осіб або в 2,6 рази. На 297,8 тис. осіб або в 2,3 рази зменшилась кількість внутрішніх туристів. В структурі відбулись зміни на користь внутрішніх туристів, питома вага яких збільшилась на 0,9 пункти до 9,4%, що відбулось за рахунок більш суттєвого скорочення іноземних туристів (з 1,4% до 0,5%).

2020 рік став переломним для галузі туризму. Зміни обсягів реалізації за цей період відображено в таблиці 4.

Найбільший спад реалізації послуг спостерігався в II кварталі 2020 року за всіма видами діяльності. Починаючи з III кварталу 2020 року ситуація дещо стабілізувалась, обсяги реалізації збільшились. Загальні результати продажу за IV квартал 2020 року порівняно з IV кварталом 2019 року збільшились на 24829 млн. грн. або на 10,4%. Але обсяги реалізації послуг в сфері тимчасового розміщення та організації харчування зменшились на 3504,6 млн. грн. або на 41,2%, а в галузі туризму – на 883,9 млн. грн. або на 40,7%. Діяльність підприємств цих

сфер була обмежена в 2020 році умовами карантину.

Для найшвидшого відновлення галузі після пандемії та ефективного використання туристичного потенціалу України важливо забезпечити для туристичної галузі державну підтримку, в т.ч. наданням податкових пільг, залучення інвестицій на розвиток туристичної інфраструктури, реконструкцію туристичних об'єктів, можливості для участі у міжнародних програмах розвитку туристичної галузі. Важливим напрямком розвитку туризму може стати соціальна реклама, яка б висвітлювала цікаві та туристично привабливі місця в Україні.

Висновки. Аналіз діяльності підприємств туристичної сфери та готельного-ресторанного бізнесу демонструє їх розвиток протягом 2016–2019 років і стрімкий спад в 2020 році. Пандемія і карантинні обмеження вплинули на сферу туризму в значно більшій мірі, ніж на підприємства інших галузей економіки. Без державної підтримки після пандемії туристичній галузі буде вкрай важко відновитись. Але з іншого боку, умови карантинних обмежень, сприяють розвитку внутрішнього туризму, зацікавленості громадян вивчати і відвідувати туристичні місця в Україні, які раніше залишались поза їх увагою. Це буде сприяти розвитку внутрішнього туризму, грошові потоки, які раніше спрямовувались за кордон виїзними туристами, будуть залишатись в Україні, формуючи прибутки туристичних підприємств, готелів, кафе, підприємств, які постачають товари і послуги для сфери туризму, що в свою чергу забезпечить додаткові надходження до бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Герасимів З.М., Христенко Г.М. Особливості розвитку туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/82.pdf
2. Огієнко А.В., Огієнко М.М. Розвиток потенціалу туристичних підприємств миколаївської області. *Збірник наукових праць НУК*. 2019. № 1. С. 203–210. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3897/Ohiienko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Про туризм : Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Сервіс для визначення кодів видів економічної діяльності за КВЕД-2010. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/79/KVED10_79.html

REFERENCES:

1. Gerasymiv Z.M., Hrystenko G.M. (2019) Osoblyvosti rozvytku turyzmu v Ukraini [Features of tourism development in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/82.pdf (in Ukrainian)
2. Ogijenko A.V., Ogijenko M.M. (2019) Rozvytok potencialu turystychnyh pidpryjemstv mykolaivskoi oblasti [Development of potential of the tourist enterprises of the Nikolaev area]. *Zbirnyk naukovykh prac' NUK*, 1, 203–210. Retrieved from: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3897/Ohiienko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (in Ukrainian)
3. Oficijnyj sajт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)
4. Pro turyzm: Zakon Ukrainy № 324/95-VR vid 15.09.1995 ["On tourism": The Law of Ukraine № 324/95-VR from 15.09.1995]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
5. Servis dlja vyznachennja kodiv vydiv ekonomichnoi' dijal'nosti za KVED-2010 [Service for determining the codes of economic activities according to NACE-2010]. Retrieved from: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/79/KVED10_79.html (in Ukrainian)